

Слова да беларускага чытача

Гэтая кніжка пісалася мною ў канцы васьмідзясятых гадоў мінулага стагоддзя як доктарская праца, абароненая ў Варшаўскім універсітэце. Скарочаны яе змест трохі пазьней, у 1993 г., быў дастаткова вялікім накладам выдадзены польскім Дзяржаўным навуковым выдавецтвам. Для польскіх навуковага і палітычнага асяроддзяў стала яна тады першым даведнікам пра беларусаў Беласточчыны, якіх большасць палякаў усё яшчэ лічыла рэліктам колішняга царскага панавання. Пра Беларусь і яе палітычнае ды гістарычнае месца на карце Эўропы грамадзяне Польшчы, нават самыя адукаваныя, ведалі тады няшмат. У школьных падручніках пісалася, што раней на гэтым месцы была Літва, пасля Польшча, а пазьней Расея і Савецкі Саюз. Калі нейкай адной фразай і згадвалася пра Беларусь, то часцей за ўсё як пра адміністрацыйную адзінку СССР.

Узьнікненьне Рэспублікі Беларусь выклікала ў Польшчы натуральную зацікаўленасць гісторыяй і культурай суседняй дзяржавы і яе народу. Таму выдадзеная ў той момант кніжка ўспрымалася як адна з нешматлікіх крыніц, у якіх можна было знайсці адказы на асноўныя пытаньні пра беларусаў. Рэцэнзэнты ацэньвалі яе ўвогуле станоўча, хоць некаторыя палякі і вышуквалі на яе старонках праявы беларускага нацыяналізму, а беларусы, пагаджаючыся з асноўнымі тэзісамі, з жалем падкрэсьлівалі, што кніжка надта моцна агаліе „беларускую душу” і стварае не зусім прывабны вобраз нашай грамадзкасьці.

Праца была напісаная на аснове архіўных матэрыялаў, літаратуры і ўспамінаў жыхароў Беласточчыны, якія распавядалі як пра свае ўласныя лёсы, так і пра лёсы сваіх сем’яў ды родных вёсак. Ад часу першага выдання кніжкі сталі даступныя многія дакумэнты, якія раней хаваліся ад дасьледчыкаў, выйшлі шматлікія публікацыі, аднак фізычна ня стала большасці маіх рэспандэнтаў. Веды, якія я ад іх атрымаў, дазволілі мне самому пабачыць і паказаць іншым жывое грамадства ў штодзённым жыцці, з ягонымі эмоцыямі, марамі і гіерархіяй этычных каштоўнасьцяў. Калі б мне давялося пачынаць такую працу сёньня, то такога выніку дасягнуць было б немагчыма па прычыне адсутнасьці такой незаменнай і неацэннай крыніцы, якой была памяць беларусаў Беласточчыны.

Другая частка дадзенай кніжкі паказвае вобраз беларускага традыцыйнага грамадства ў апошні пэрыяд яго існавання. У пяцідзясятых гады, у сувязі з вялікай хваляй міграцыі зь беларускіх вёсак і пачаткам мадэрнізацыйных працэсаў, яно пачало страчваць свой першабытны характар, а праз паўстагоддзя цалкам зьнікла. Сучасныя спробы беларускіх дзеячоў аднаўляць некаторыя формы даўняй абраднасьці найчасцей вельмі далёка разыходзяцца з арыгіналам.

У апошнія гады мінулага стагоддзя, дасьледуючы гісторыю Беларусі, мне шмат часу давялося праводзіць у Рэспубліцы Беларусь, чытаць мясцовыя газеты, кніжкі, мець пастаянны кантакт з грамадзянамі суседняй дзяржавы. Пасля пары гадоў гэтых кантактаў я прыйшоў да высновы, што хоць сучасныя беларусы ў Польшчы гавораць у асноўным на польскай мове, у той час як у Рэспубліцы Беларусь — на расейскай, а іхняя сьвядомасьць фармавалася ў розных дзяржавах, яны вельмі адныя да другіх падобныя. Пераважная большасць беларусаў па абодва бакі мяжы мае амаль аднолькавае стаўленьне да сваіх нацыянальных каштоўнасьцяў, палітыкі і геапалітыкі, рэлігіі, этыкі і асабістага сацыяльнага статусу.

Я перакананы, што калі б я такую самую кніжку пісаў, напрыклад, пра беларусаў Гарадзеншчыны, то ў выніку атрымаўся б вельмі падобны вобраз грамадства, якое жыло ва ўмовах савецкай дзяржавы. Грамадзкія працэсы і тут, і там праходзілі прыблізна ў той жа самы час, у аднолькавай паслядоўнасці і выклікалі аднолькавыя наступствы, адгэтуль і падабенства нашых рэакцыяў на ўсе праявы штодзённага жыцця. Сёння беларусаў Беласточчыны і Рэспублікі Беларусь не аб'ядноўваюць ні мова, ні нацыянальная культура, якія вядомыя ў Польшчы толькі нешматлікім прадстаўнікам грамадзкай эліты. Аб'ядноўвае нас толькі падабенства лёсу.

10 траўня 2010 г., Беласток